

mål+mæle

Ta' med en tur til Hispania, Vendsyssel og Haveje,

hvor du finder læserkommentarer, -spørgsmål og svar *side 2*

Oversættelse: en saga blot?

Erik Skyum Nielsen viser hvorfor det kan give rigtig god mening at nyoversætte en tekst der allerede er oversat tilsyneladende upåklageligt *side 10*

Vertikale udfordringer i et horisontalt tekstunivers

Læs Holger Juuls observationer og udlægninger af alternative skriveretninger *side 17*

Er der et målebånd til stede?

Vi byder lidt spidst snarere end egentlig varmt Velkommen i *Mål og Mæle* til de journalister der beder interviewofferet kvantificere noget der ikke kan måles *side 24*

Runes in spaaaaace!

Hvilke runer bliver de første til at forlade atmosfæren på linje med Lajka og Gagarin? Læs Lisbeth Imers artikel om et new age-baseret mediestunt *side 27*

Sproget er i køkkenet...

Test din viden om sprog blandt potter og pander *bagsiden*

Spørgsmål og svar om sprog

2

Cykelist

7

Side 9-etymologien: Bravo!

9

En sagaoversætters signatur

10

Lodrette ord

17

Spørgende gradsadverbier i meningsløs kvantitativ journalistspørgeteknik

24

Runer og rumfart

27

Sprogviden

32

Men det allermest uddøde af dem alle, old-lavnordisk, har ikke udviklet sig til noget som helst. Det er en primitiv dialekt.

John Irving i Vandmetoden

Spørgsmål og svar om sprog

Denne brevkasse bringer spørgsmål og svar om sprog, men også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går du rundt og tænker på sproglige spørgsmål, så send et brev om dem til redaktionen. Vi vil svare på brevet hvis vi kan. Ellers kender vi nok nogen vi kan sætte til det. Send brevet til:

redaktion@malogmale.dk

? *España* og små gnaver

Jeg har på et tidspunkt læst en artikel i *Mål og Mæle* om hvordan navnet *Spanien*, *España*, *Spain* osv. skulle være opstået.

Det var noget med ordet *hispn*, som på fønikisk var navnet på en lille gnaver. Det fønikerne så på de spanske kyster, var kaniner, men dem kendte de ikke, så de navngav landet efter den lille kendte gnaver *hispn*...

Else Byskov

! Vi tror ikke, vi har skrevet om det i *Mål og Mæle*, men det er rigtigt, at der verserer en historie om, at Spaniens navn, på spansk *España* fra latin *Hispania*, skulle være afledt af det fønikiske ord for »klippegrævling«. Spanien skulle angiveligt have været fuldt af kaniner, og da fønikerne ikke kendte kaniner fra deres hjemstavn, skulle de have opkaldt Spanien efter et dyr, der lignede, nemlig klippegrævlingen. Fønikerne var et semitisk folk, som oprindeligt

holdt til omkring det nuværende Libanon. De var dygtige handlende og skibsfarere, og tidligt i jernalderen koloniserede de også Nordafrikas kyst. Denne vestlige gren er kendt som *punerne*. Den største puniske by var *Karthago* (fønikisk *qrt-ḥdšt* »den nye by«), som med jævne mellemrum lå i krig med Rom.

Jeg har også kunnet læse, at forklaringen med kaninerne skulle komme fra romerske forfattere, men når jeg går referencerne til kilderne efter i sømmene, er der ingen forbindelse mellem NAVNET *Hispania* og kaninerne. Plinius den Ældre skriver for eksempel, at der var virkelig mange kaniner (*cuniculi*) i Iberien, og at de ødelagde høsten på De Baleariske Øer (bl.a. Mallorca, Menorca og Ibiza). Catul bruger ordet for »kanin« og Spanien sammen i øgenavnet *cuniculosae Celtiberiae filius* »søn af kanin-fulde Keltiberien« om en rival i kærlighedens kamp, men det siger jo ikke noget om hans forståelse af navnets oprindelse. De andre forfattere har mere travlt med den iberiske kanintype og dens forskelligheder fra den italiske hare (*lepus*). Derudover roder de med, om kanninge (ordet *cuniculus* betyder både »kanin« og »underjordisk gang, tunnel«) er opkaldt efter kaniner eller omvendt. En slags romersk hønen og ægget.

Det er jo en vældig sød historie, og forslaget er sådan set ikke helt umuligt fra et lydligt og bøjningsmæssigt per-

spektiv. Hvis vi betragter *-ia* som det almindelige latinske suffiks, der afleder landenavne (som for eksempel i *Dan-ia* ›Danmark‹), skal vi forklare første del af landets navn, *Hispan-*. Men. Det virker især godt på skrift, hvis det skal være fønikisk (du skriver selv forsigtigt *hispn*). Lidt mere nøjagtigt ville punerne have stavet ›klippegrævlinge-øen‹ således: *ʿy šfn*. Selvom de brugte en konsonantskrift og sprang vokalerne over, udtalte de dem selvfølgelig, og det lød nok som **ʿī šāfōn*. Hvis det faktisk var det, der var lånt ind i latin, hvorfor hedder det så ikke ***Hisafonia*?

Der er i hvert fald tre sproglige problemer med forklaringen: For det første, hvor er det første *a* blevet af i latin *Hispan-ia*? For det andet, hvis ordet virkelig er lånt fra fønikisk, må vi undre os over, at **f* er blevet lånt som *p*. Men eftersom fønikisk *f* faktisk går tilbage til et ældre **p*, er det nærliggende at antage, at *Hispania* ikke er lånt fra fønikisk, men fra et beslægtet sprog. Når vi sammenligner med de andre kanaanæiske sprog (som hebræisk), kan vi godt komme frem til en grundform **ʿī šapān* i den sene bronzealder – altså lidt tidligt til fønikere i det vestlige Middelhav og Iberien. Og for det tredje betyder *ʿī* ›ø‹, hvilket Spanien trods alt ikke er. Men det er det mindste af vores problemer, for ligesom arabisk *Jazīra* (kendt fra Sprogviden i *Mål og Mæle* 42:1) kan *ʿī* også bruges om kystregioner.

Det største problem for klippegrævlingehistorien er dog, at semitterne faktisk kendte til kaniner eller harer, som også hører hjemme i Mellem-

østen. Punerne er som nævnt den yngre, vestlige udbrydergruppe af fønikerne, og fønikisk udgør sammen med blandt andre hebræisk den kanaanæiske undergruppe af de nordvestsemittiske sprog. Hvis vi for eksempel kigger i den hebræiske bibel, har de godt styr på gnaverne:

Men følgende dyr, som kun tygger drøv, eller som kun har spaltede og kløftede hove, må I ikke spise: karmelen, haren og klippegrævlingen, for de tygger ganske vist drøv, men har ikke spaltede hove, dem skal I regne for urene (5. Mos. 14:7)

Her nævnes haren eller kaninen (hebræisk *ʿarnevet*) og klippegrævlingen (*šāfān*) lige efter hinanden. Hvis kaninforklaringen skulle holde vand, skulle fønikerne have sejlet til Iberien så tidligt, at deres sprog endnu ikke havde undergået ændringen af **p* > **f*, som de deler med hebræisk – og samtidig have glemt alt om andre hjemlige gnavere end klippegrævlinger. Det er temmelig urealistisk, for de holdt god kontakt i flere tusinde år.

Hvad betyder *Spanien* så? Der er flere alternative forslag. *Hispania* kunne også være en latinisering af fønikisk **ʿī šafūn* ›nord-øen‹ (fra ur-kanaanæisk **ʿī šapōn*). Tre af de sproglige problemer går igen (det midterste **a* gengives stadig ikke, **f* lånes stadig som *p*, og Spanien er stadig ikke en ø), men vi behøver ikke antage kaninamnesien. Det er også blevet foreslået, at det skulle være fra baskisk, hvor *ezpain* be-

tyder ›læbe‹ – og derfra ›rand, kant, kjolesøm, flodbred, kyst m.m.‹.

Hvordan vælger vi så? Etymologi er ikke nogen eksakt videnskab, og desværre får vi nok ikke meget mere ny viden, der kan hjælpe med at træffe det mindst dårlige valg. Navnet behøver jo faktisk heller ikke være lånt ind i latin fra et kendt sprog, der nåede at blive overleveret i oldtiden. Hvis det er tilfældet, kommer vi næppe til at få et bedre bud. Hvor utilfredsstillende det end er, må det være op til vores vurdering af orddannelsen, betydningen, kronologien og konteksten at bestemme, hvad vi tror på.

SP

og Benjamin Suchard, ph.d., postdoc ved
Universiteit Leiden og KU Leuven

! Angående Side 9-etymologien: »En lugt af loft i stuen«

Artiklen (*Mål og Mæle* 43:2) bringer en påstand til torvs, som tvinger mig til at spørge: Hvem er »vi« i sidste linje af første afsnit, »vi [har] stadig svært ved at udtale *h* foran *v* og *j*«? I den indskudte sætning nævnes »det danske sprogområde«, så det kunne forlede en til at tro, at det drejer sig om hele landet. Tø-hø, siger jeg bare med Niels Hausgaard.

Godt så, forfatteren skriver dog »de fleste af os« og markerer dermed en forskel mellem de fleste og os andre.

Jeg må meget mod min vilje oplyse, at jeg er vendelbo. Det er sådan, at oppe i Vendsyssel er lydloven efter adskillige århundreder endnu ikke begyndt at virke.

Det har vi – vendelboerne – det i grunden godt med. Vi har ikke haft behov for at få vejledning fra København; vi ved, hvad der er bedst for os. Derfor har vi heller ikke rigtig lagt mærke til lydloven, og hvilken vægt har vel nogle århundreder i sammenligning med de tusinder af år, vi har boet der?

I Vendsyssel udtales *h'et* i både *hjer-te* og *hvem*, tydeligt og ubesværet, men vi kan også allesammen snakke »fint«, når det skal være. Det skyldes, at vi har været nødt til at være mindst tosprogede for at blive forstået af lærere og andet godtfolk, der kom udefra.

I de større byer findes endda et tredje sprog, som man måske kan kalde »stationsbysproget«. Det tales i særklasse fornemt af tidligere udenrigsminister Lene Espersen. I en lidt moderniseret udgave kan man høre det fra borgmesteren i Frederikshavn, Birgit Hansen.

Vendelboer, som flytter, bevarer ofte deres oprindelige udtale i trygge omgivelser, men holder igen blandt fremmede.

Engang trådte vi ud af rigsfællesskabet og dannede Republikken Vendsyssel. Det varede ikke så længe, vist kun en enkelt dag i 1954, men alene beslutningen og gennemførelsen af den har styrket vores selvfølelse, så vi ikke lader os byde hvad som helst. I 1976 kom det fælles symbol til, vores flag *Vendelbrog*, som vi kan samles om.

Jeg kan berolige med, at så længe forholdet mellem os og det tilgrænsende sydlige udland er bygget på gensidig agtelse, vil der ikke ske ændringer i vores status. Faktisk synes vi ikke, vi kan

byde udlandet at skulle klare sig uden os.

Karsten Matzen,
medlem af Mål og Mæles læserpanel

Note fra redaktionen: Vi er så heldige at modtage en »anmeldelse« af hvert nummer af bladet fra ovennævnte læser og skribent. Anmeldelsen indeholder en grundig refleksion over alle bidrags relevans og kvalitet. Den gode Matzen kommer også med forslag til artikler. Hvis nogen af vores trofaste læsere kunne tænke sig at supplere vores enmandshær, er det bare om at melde sig, gerne i form af en konkret tilbagemelding på et nummer.

? *Domine et sanctus*

Hvad er baggrunden bag det latinsk klingende omkvæd i Kim Larsens sang »Papirsklip«?

Jensen,
Tureby

! Du er ikke den eneste, der har undret sig over denne påfaldende latinisme i en meget kendt dansk popsang, som i 1989 havnede i *Højskolesangbogens* 17. udgave. Nettet vrimler med spørgsmål om dette tekststykke, uden at man rigtig kommer til bunds i sagen.

Ordene ER latinske, omend sært inkongruente. De optræder i sangens c-stykke, det vil sige hverken vers eller omkvæd, og synges af *Det Danske Drengekor*. Omkvædet lyder: *Livet er langt / lykken er kort / Salig er den der tør give det bort*, og afsluttes med Larsens fløjten.

Første del af omkvædet kan føres tilbage til en latinsk sentens (*Vita brevis, ars longa*: »Livet er kort, kunsten er lang (= varer længe)«), som er Senecas gengivelse af en aforisme af grækeren Hippocrates, som Larsen altså har forvansket grundigt.

Anden del af omkvædet, *Salig er den der tør give det bort*, har Larsen også modificeret stærkt. Den er lånt fra Jesu *Bjergprædiken*, en central tekst i *Det Nye Testamente*. Her forkynder Jesus, hvem der i det kommende Gudsrige vil blive frelst.

Formålet med det oprindelige latinske udtryk er øjensynligt trøst, men hos Larsen bliver det sammen med ordene fra *Bjergprædiken* nok snarere en opfordring til at tage chancer, også selv om det kan koste dyrt.

De latinske ord *Domine et sanctus* betyder direkte oversat »Oh Herre, og hellig« (*Domine* optræder i vokativ, altså tiltalefald, mens *sanctus* står i nominativ). I dansk kirkeliturgi kender vi formen *Hellig er Herren*. Den forekommer fx i altergangsritualet, hvor en del af frasen (*sanctus*) gentages to gange under bønner: *Hellig, hellig, hellig er Herren* (på dansk endda med alliterationsbonus, »konsonantrim«), der giver latin *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus*. Interessant nok findes der også en variant med ordlyden *Sanctus, sanctus, sanctus es, Domine* (»Hellig, hellig, hellig er du, oh Herre«). Her kommer vi meget tæt på Larsens *Domine et sanctus*.

Sammenhængen med filmen, som sangen lægger musik til, er den, at hovedpersonerne, Benny og Arnold, i

barndomsårene sværger hinanden evig troskab og besegler det med det mytologiske »blodblandings«-ritual. For at gøre det ekstra højtideligt siger Arnold, der er den hurtige af de to, »Domine et sanctus!«, som han på en eller anden måde må have opsnappet fra en katolsk messe eller fra kirkemusik. Men han er ikke mere dannet, end at han på Bennys spørgsmål om, hvad det dog betyder, svarer: »Til døden os skiller!«, endnu en ritualiseret vending taget ud af sin kontekst, ægteskabsløftet. Det handler åbenbart om virkning og stemning, ikke om korrekthed. Man aner allerede politikeren i den veltalende smart i en fart-agtige Arnold her.

Såvel filmens titel som Jesu indstiftelse af nadveren henholdsvis er og foregår *Midt om natten*.

Både Larsen og Balling låner altså af potentielt tungt stof, men omgangen

med kilderne er langt fra loyal. Det drejer sig om fri citering og udnyttelse af de gamle tekster og fraser, så de passer ind i henholdsvis filmens og sangtekstens kontekst og til deres behov. Larsen var formentlig i højere grad kunstner, end han var skolelærer, trods færdiggjort eksamen i 1968, en far med samme erhverv og en grundtvigiansk mor. Han nåede kun at undervise få måneder, før han blev fuldtidsmusiker.

KF

mål+mæle

GRUNDLÆGGERE: †Erik Hansen og Ole Tøgeby

ISSN 0106-567XP

HJEMMESIDE: malogmæle.dk

Mål og Mæle udgives i samarbejde med Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet.

REDAKTION: Ditte Boeg Thomsen, Simon Poulsen, Ken Farø og Thomas Olander

VIDENSKABELIGT PANEL: Kasper Boye, Carsten Elbro, Holger Juul, Jørn Lund og Eva Theilgaard Brink

LÆSERPANEL: Anders Bay, Jørgen Buur Jakobsen og Karsten Matzen

SKRIFT: FF Olsen SATS: Thomas Olander

TRYK: Campus Print, Københavns Universitet

EKSPEDITION OG ABONNEMENT:

Blad og plakat kan fås i Netbutikken via malogmæle.dk eller hos Campus Print, Københavns Universitet, Karen Blixens Vej 4, 2300 København S, tlf. 35 32 91 61.

Meddelelse om adresseændring og opsigelse af abonnement sendes til: maalogmæle@hum.ku.dk

Mål og Mæle udkommer 3 gange pr. årgang. Abonnementsprisen er 170,00 kr. i Danmark.

Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til *Mål og Mæle* sendes til: redaktion@malogmæle.dk

Cykelist

Af Olga Olander og Thomas Olander

Da en af os for nylig var til undervisning i skolepatrulje, lagde hun mærke til at læreren sagde *cykelist* i stedet for *cyklist*. Vi har efterfølgende snakket med andre som også har hørt den udtale. Derfor satte vi os for at undersøge fænomenets udbredelse.

Til det formål brugte vi *Google Trends*, som er en hjemmeside hvor man kan se hvor mange søgninger der i en given periode har været på en bestemt søgeterm. Vi startede med at søge på »cykelist« fra 2004 til i dag. Det har der været 721 søgninger på. Så søgte vi på »cyklist« i samme tidsinterval, og det gav 3530 resultater.

Denne miniundersøgelse skal nok tages med forbehold, men vi mener alligevel at selvom skrivemåden *cyklist* er langt den mest udbredte, er der også mange som skriver *cykelist*. Og eftersom man nok ikke ville ikke skrive *cykelist* i stedet for *cyklist*, som jo er den anerkendte skrivemåde, hvis ikke man faktisk havde en ekstra stavelse i ordet, går vi ud fra at skrivemåden *cykelist* afspejler udtalen.

Hvad er så grunden til at udtalen af *cyklist* hos nogle er blevet til *cykelist*? Generelt er der to hovedgrunde til at ord ændrer form. Den ene er lydlig. Kan det fx være svært at sige to konsonanter i træk? Det er nok ikke grunden i dette tilfælde, for på dansk er

der mange ord som indeholder *kl* mellem to vokaler, fx *fakler*, *pukle* og *for-klædt* – vi kender ikke til udtaler som *fakeler*, *pukele* og *forkelædt*.

Den anden hovedårsag til at ord ændrer form, er at sprogbrugerne kopierer de mønstre der findes i sproget i forvejen (analogi). I tilfældet *cykelist* kan mønstret være ordpar som *ideal* : *ideal-ist*, *kapital* : *kapital-ist* og (nok især) *bil* : *bil-ist*. Hvis man overfører det mønster til *cykel*, vil det naturligt føre til *cykel-ist*.

Olga Olander, skoleelev,
og Thomas Olander

Svar på Sprogviden fra bagsiden

1. I alle tre tilfælde er betegnelserne blevet mindre specifikke: Fra fedte-greverne er fedtet fjernet sprogligt. Det gør dog ikke de fedtforskrækkede grever til light-produkter. Leveren er sprogligt men ikke essentielt forsvundet fra postejen. Og svinet er blevet til det mere hyggeligt ly-dende *gris*. Men er det ikke mere synd for en sød gris, at den skal slagtes, end for et *svin*?
2. Både *te* og *chai* er kommet til dansk og andre sprog fra kinesisk. Ordet *te* stammer fra Min-dialekten og er typisk lånt ad søvejen (via hollandsk), mens *chai*-ordet er fra kantonesisk, lånt gennem karavaner på land.
3. Det er den tyske præposition *durch*, 'gennem' (væde passerer gennem hullerne i redskabet), der ligger til grund.
4. *Smultron* er det svenske ord for småskovjordsbær, som man kan trække på et strå.
5. Pølsen bestod oprindeligt af hjerner-masse. På italiensk hedder hjernen *cervello*.
6. *Paj* var mellem 1986 og 2001 tilladt dobbeltform til *pie*, men slog aldrig igennem i den brede befolkning, måske bl.a. fordi *paj* lægger op til en udtale med stød, og blev derfor fjernet fra Retskrivningsordbogen
7. Nahuatl (aztekisk), og det betyder bare 'avocado' – trods internettets rygter om en testikulær grundbetydning! (se *Mål og Mæle* 42:3).
8. De er betegnelser for bagværk, der er bagt to gange (af hensyn til holdbarheden eller konsistensen): latin *bis-coctus* (*panis*) 'to gange bagt (brød)' er stamfader til italiensk og fransk, som er lånt ind i engelsk, og låneoversat til germansk: *tve*- som i ældre dansk *tvende* og nederlandsk *twee* 'to'.
9. Henholdsvis brød, fennikel og kikkærter: hebræisk *Beit Lechem* 'brødets hus', græsk *marathon* 'fennikel-mark' og latin *cicer* 'kikkært'.
10. 'Majs', fra en forkortelse af *indian corn*, fordi *corn* betød 'korn', både som 'afgrøde' og som 'lille flig af noget, fx salt'. Britisk *Maize* og dansk *majs* kommer i sidste ende fra det caribiske sprog arawak.
11. Arabisk: *qahwa* og *sukkar* (via mid-delpersk faktisk fra sanskrit).

Side 9-etymologien:

Bravo!

I både norsk og svensk bruger man *bra* i betydningen ›god‹. En tilsvarende dansk form *bra* nævnes af *Ordbog over det danske Sprog* som »dagl[igdays], ofte spøg[ende]« variant af *brav*, men *bra* kan ikke slås op i den moderne *Den Danske Ordbog*.

Norsk og svensk *bra*, som altså er beslægtet med dansk *brav*, har tilbage-lagt noget af en sproglig rejse: Både dansk *brav*, norsk *bra* og svensk *bra* er lånt fra nedertysk, hvor det igen er lånt fra fransk *brave*, der er lånt fra italiensk *bravo* ›modig, dygtig, god‹ (som vi også har lånt ind direkte fra italiensk til dansk i udråbsordet *bravo*). Italiensk *bravo* går tilbage til latinsk *barbarus* ›udenlandsk; vild‹, der er lånt fra græsk *bárbaros* ›udenlandsk; uforståelig; vild, udannet‹. Man mener at de gamle grækere med *bárbaros* har hentydet til at udlændinge som ikke kunne

græsk, har gået rundt og sagt »bar-bar« på deres uforståelige sprog.

Det kan forekomme usandsynligt at man kan gå fra en betydning ›som går rundt og siger »bar-bar«‹ til ›god‹ på et par årtusinder, men eftersom hele kæden af betydningsudviklinger har fundet sted i historisk tid, er den faktisk ret veldokumenteret. Og sådan er sprogets snørklede veje heldigvis nogle gange ransagelige.

En lidt skør krølle på historien er at *rabarber*, der betegner en planteslægt i skedeknæfamilien, etymologisk hører til her. Det kommer nemlig via middelalderlatin *rhobarbarum* fra græsk *rhā bárbaron* ›udenlandsk rabarber‹, bestående af *rhā* ›rabarber‹ og *bárbaron*, neutrumsformen af *bárbaros*, altså egentlig ›vild rabarber‹.

TO

Barbarisk rabarber.

Illustration:

rawpixel.com

En sagaoversætters signatur

Af Erik Skyum-Nielsen

Oversættelseskritik bedrives i mange forskellige sammenhænge, men ses desværre kun sjældent at være bakket op af teori og generelle principper. Når f.eks. en avisanmelder, uden at sammenligne en oversættelse med udgangsteksten på kildesproget, roser oversættelsen for dennes »præcision« eller »kongenialitet«, forholder kritikken sig til det anmeldte værk, som var det ikke en oversættelse, men et stykke selvstændig dansk litteratur, og kender man som anmelder ikke originalteksten, bør man faktisk nøjes med at sige, at oversættelsen virker »overbevisende«, »troværdig« eller »mundret«, om end netop dette sidste adjektiv i visse tilfælde KAN være tegn på manglende kvalitet: Hvis en oversættelse af eksempelvis Prousts *På sporet af den tabte tid* forekommer mundret og direkte, kan man godt være nogenlunde sikker på, at den bare er dårlig, og der må vist være noget galt, hvis en dansk version af Dantes *Guddommelige komedie* føles lige så læservenlig som en roman af Hanne-Vibeke Holst.

Opmærksomheden skal i denne artikel rettes mod en enkelt sagaoversætters indsats i den samlede udgave fra 2014 af *Islændingesagaerne*, redigeret af Annette Lassen. Vi skal helt konkret dykke ned i en enkelt meget anvendt tekst, den knappe og stramme *Ravnskels saga*, som dateres til anden halvdel af

1200-tallet, og vi skal i detaljer studere, hvordan oversætteren, Peter Springborg, har løst opgaven sammenlignet med Chr. N. Brodersen i *To islandske sagaer* i Gyldendals Bibliotek, Verdenslitteratur, senere hen optrykt både i serien Gyldendals Trane-Klassikere og i Søren Gyldendals Klassikere. At artiklens iagttagelser oprindeligt blev præsenteret i fejringssammenhæng, bør ikke rokke ved dens generelle faglige synspunkt, som vil fremgå af en række detailsammenligninger.

Oversættelser og oversættelsesvurdering

Forinden vil det dog være på sin plads med nogle basale teoretiske betragtninger om oversættelser og oversættelsesvurdering, to felter, som i de seneste årtier heldigvis har nydt en del bevågenhed i den akademiske verden.

Forskerne har generelt bevæget sig væk fra den klassiske polaritet mellem idealet om troskab over for forlægget versus hensynet til læseren og over til i stedet at gå efter grader og typer af sproglig eller virkningsmæssig ækvivalens mellem kildesprogsteksten og målsprogsteksten, og man er i voksende omfang blevet opmærksom på de dimensioner af oversættelsesprocessen, der kan begrebsliggøres ved ordparret KONTEKSTUALISERING og REKONTEKSTUALISERING, forstået

sprogligt, kulturelt og æstetisk: Oversættelsen ses nu som en ifølge sit væsen skabende og tværkulturel aktivitet, forankret i såvel kildesprogs- som målsprogskulturens totale sammenhæng. Niveauer, som studeres, når man vil vurdere en oversættelse, er for det første det **LEKSIKALSKE**, enkeltordenes betydning, for det andet det **SYNTAKTISKE**, hvor man spørger efter ækvivalens i sætningsbygning, for det tredje det **STILISTISKE**, altså især tekstens tone og stemning, men også dens brug af sproglige billeder, samt endelig for det fjerde det **TRANSTEKSTUELLE**, dvs. alt det, som har at gøre med tekstens dialoger med og spilloen på andre tekster. Specielt dette sidste kan være intrikat, for hvordan kan man bibringe målsproglæseren netop det sæt af forudsætninger, som er nødvendigt for at opfatte bl.a. intertekstuelle effekter såsom skjulte citater og indforståede allusioner eller såkaldt hypertekstuelle virkninger som parodi og pastiche?

Hvad angår klassikeroversættelser specielt, vil diskussionen og vurderingerne uundgåeligt spidse til omkring en distancerende strategi (= at bringe læseren hen til teksten) versus en lokaliserende (= at bringe teksten hen til læseren). Denne modsætning, som gælder i oversættelseskunst generelt, skærpes yderligere, fordi klassikeroversætteren tvinges til at vælge eller i de fleste tilfælde navigere mellem en arkaiserende fremgangsmåde (= at lade teksten beholde og fremvise sin æld) versus en moderniserende (= at lade teksten møde sin læser dér, hvor læseren er – eller formodes at være).

Hvordan man i praksis bør gå til værks ved oversættelsesvurdering, er det også muligt at sige noget om. Idealet ville selvfølgelig være, at man møjsommeligt pløjede sig igennem begge tekster, med en finger i originalen og én i oversættelsen, men mindre kan også gøre det. Man kan (1) sætte fokus på tekstens begyndelse, hvor de såkaldte »initiale determinanter« fastlægges, og på dens slutning, hvor betydningsfulde tråde ofte samles. Man kan (2) foretage nedslag i enkeltpassager, som af forskerne allerede er udvalgt og analyseret som nøglesteder. Man kan, som antydnet ovenfor i forbindelse med det »transtekstuelle« niveau, (3) forsøge at stille skarpt på de flerdimensionelle eller diskursmæssigt set særligt funktionelle passager i originalen (ironisk sprogbrug, parodi m.m.). Eller man kan (4) lave en grundig punkt for punkt-sammenligning af visse tilfældigt udvalgte tekstblokke. Fremgangsmåden nedenfor skal følge metoderne (2) og (4).

Ravnkels saga

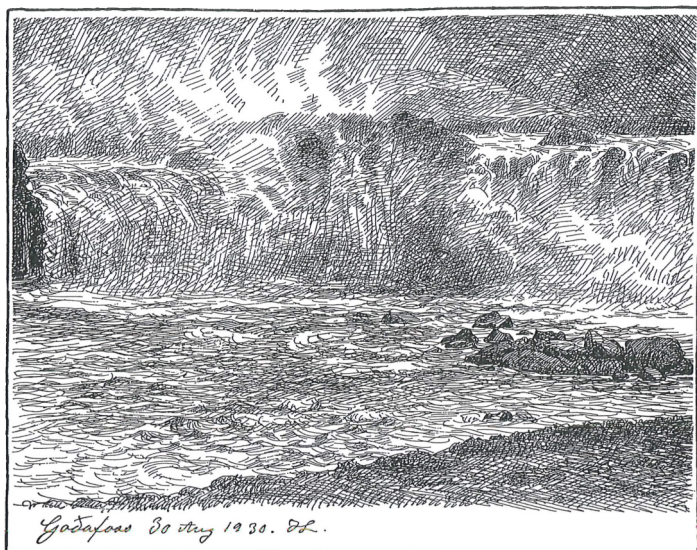
Hrafnkels saga Freysgoða, en forholdsvis kort fortælling om drab og blodhævn, som ifølge forskerne formentlig skal dateres til de sidste årtier af 1200-tallet, er forbilledligt sammenfattet af forfatteren Poul Vad i essaysamlingen *Nord for Vatnajökul* (1994):

Fårehyrden Ejnar, fæstet af storbonden Ravnkel på gården Adelbol, dræbes af denne, fordi han, Ejnar, til trods for at det var ham forbudt, har redet på hesten Frøjfaxe, som af

Ravinkel var viet til hans foretrukne gud, Frøj. Ejnars far, den fattige bonde Torbjørn, søger, støttet af sin nevø Sam, erstatning for drabet. Ved Altinget lykkes det Torbjørn og Sam, støttet af to stormænd fra Vestlandet, Torgeir og Torkel (Tjostarssønnerne), at få dømt Ravinkel fredløs. Dommen eksekveres af Sam og Tjostarssønnerne gennem et overfald på Adelbol. Tjostarssønnerne afbrænder Ravinkels gudehov med alle billedstøtterne og afliver hesten Frøjfaxe ved at drukne den, hvorpå de drager hjem til Vestlandet. Efter i løbet af få år igen at have skabt sig en stor og mægtig høvdings position øst for Lagarfljot dræber Ravinkel Sams bror Øjvind, der vender hjem efter flere år i Miklagård (Konstantinopel). Han overfalder derpå Sam på Adelbol, som han igen tager i besiddelse, mens Sam, på Ravinkels nåde, vender tilbage til den gård, han kom

fra, uden håb om nogensinde mere at kunne gøre Ravinkel rangen stridig og uden håb om oprejsning.

Hertil er egentlig kun at føje, at den altafgørende og, som det viser sig, ulyksalige beslutning i sagaen er den, som Sam træffer i kapitel 13, da han har Ravinkels skæbne i sin hånd og vælger at skåne hans liv. Den beslutning kunne man muligvis tolke som et pludseligt indslag af kristen barmhjertighed, her midt i sagaens øje for øjelogik, men selv en sådan imødekomende tolkning ændrer ikke ved, at de fleste nutidige læsere undrende ryster på hovedet, især hvis de ved, hvor grueligt galt det siden hen går. Men det bør i tillæg til Vads objektive referat også nævnes, hvad Annette Lassen skriver i bogen *Islændingesagaernes verden* (2017, s. 132), at sagaens nøgterne, realistiske stil i mange år »forledte både lærde og læge læsere til at betragte

Goðafoss. Illustration af Johannes Larsen til De Islandske Sagaer I–III, 1930.

den som pålidelig historieskrivning fra ende til anden», skønt den er ren fiktion.

Men hvordan bør man så oversætte den? Her gælder det for det første om at gengive sagaens kolde, rå, lidt tørre, saglige stilpræg og dens distancerede fortælleposition. Men oversætteren skal samtidig kunne dy sig for at give sig til at forklare det i teksten, som for en moderne læser måske forekommer mere eller mindre uforklarligt:

Hvorfor rider Einar på Frøfaxe, skønt han absolut ikke må? Hvorfor slår Ravnkel Einar ihjel? Hvorfor accepterer Sam at hjælpe sin onkel Torbjørn imod Ravnkel? Hvorfor accepterer de to brødre, Torgeir og Torkel, at bistå Sam og Torbjørn imod Ravnkel, som bor i den anden ende af landet, og som de slet ikke selv har noget udestående med? Hvorfor slår Sam ikke Ravnkel ihjel på Adelbol? Hvorfor sætter Ravnkel efter den personligt uskyl-dige Øjvind? Hvorfor vender Øjvind ikke bare om, da han ser forfølgerne? Osv. osv.

Lad os se på scenen i kapitel 6, hvor Thorbjørn har fået afslag på sin bøn om hjælp af broren Bjarne, men får et ja af nevøen Sam:

Sámr svarar: »Ófúss geng ek at þessu. Meir geri ek þat fyrir frændsemi sakir við þik. En vita skaltu, at mér þykkir þar heimskum manni at duga, sem þú ert.« / Þá rétti Sámr fram höndina ok tók við málinu af Þorbirni.

Chr. N. Brodersen oversætter stedet således:

Sam svarer: »Nødig går jeg i gang med dette, og jeg gør det på grund af vort slægtskab; men det skal du vide, at jeg synes, du er en ringe mand at hjælpe.«

Så rakte Sam hånden frem og overtog Torbjørns sag. (*To islandske sagaer*, s. 19)

Peter Springborg vælger flg. ordlyd:

»Det er modstræbende, jeg går med til det,« svarer Sam, »og jeg gør det mest, fordi vi er slægtninge. Men du skal vide, at selvom jeg hjælper dig, synes jeg også, at du er et fæhoved.«

Så rakte Sam hånden frem og overtog sagen fra Thorbjørn. (*Islændingesagaerne*, bd. V, s. 311)

Forskellen kan synes minimal, men den er der. Brodersen har i denne passage valgt en arkaiserende strategi, Springborg tilstræber derimod en nutidig tone. Brodersen forklarer, hvorimod Springborg fremlægger. Og desuden er sidstnævnte mest præcis og finder fine ækvivalerende udtryk til *Meir*, *heimskum manni* og det fysisk håndgribelige i at overtage sagen fra en anden.

Næste klip er taget fra kapitel 9, fra en i forskningen lidt omdiskuteret scene på Altinget, hvor den ene af brødrene fra Torskefjord nøje har instrueret Torbjørn om, hvordan han skal spille klodset og komme faldende ind i brødrenes bod, så han ramler lige ind i Torgeir, som ligger med en bullen fod strakt frem ud fra sin seng og forståeligt nok tager heftigt på vej over den

smerte, som hans tå med ét bliver påført:

Þá snaraði Þorkell inn í búðina ok mælti til Þorgeirs, bróður síns: »Ver eigi svá bráður né óðr, frændi, um þetta, því at þik mun ekki saka. En mörgum tekst verr en vill, ok verður þat mörgum, at þá fá eigi alls gætt jafnvel, er honum er mikit í skapi. (...)«

Chr. N. Brodersen oversætter Torkels psykologiske redegørelse ret omstændeligt, nemlig således:

Da kom Torkel skyndsomt ind i boden og sagde til sin broder Torgeir: »Vær nu ikke så hidsig og vred over dette, frænde, det tager du såmænd ingen skade af. Men for mangen en følger tingene sig værre, end han gerne ville, og det hænder da, at han ikke får taget sig så godt i agt, som han ønskede. Det er ikke så underligt, at din fod gør ondt, da den har været meget betændt; det kan du bedst føle. Men det kan også godt være, at den gamle mand dér ikke føler mindre smerte over sin søns død, som han ingen bøder får for, og oven i købet lider han selv mangel på alt. Det føler han bedst, og man kan ikke vente, at den, der må bære på så meget bedrøveligt i sit sind, skal se sig alt for godt for.« (s. 24f)

Peter Springborg går, sammenlignet med Brodersen, en lille smule mere dagligsprøgligt til værks:

I det samme kom Torkel ind i boden og sagde til sin bror Torgejr: »Du skal ikke være så arrig og vred over

dette her, bror, for det kommer ikke til at skade dig. Men for mange går det værre, end de har tænkt sig, og ofte kan man ikke tage vare på alt, især når man har meget at tænke på. Og det er jo ikke så underligt, bror, at du har ondt i foden, så dårlig som den har været. Du er den, der mærker det bedst. Men det kan også være, at det ikke er mindre smertefuldt for en gammel mand, der har mistet sin søn og ikke får nogen bod for ham og selv mangler alt. Han er den, der mærker det bedst, og man må regne med, at den, der har så meget at tænke på, ikke kan tage vare på alting.« (s. 314)

Springborgs oversættelse fra 2014 undgår her det gammeldags klingende *mangen en* ved at løfte hele den pågældende sætning over i flertal, og i stedet for *så meget bedrøveligt i sit sind* vælges det anderledes mundrette *så meget at tænke på*. Generelt virker passagen elegant transformeret, syntaktisk sikker og uden Brodersens knaster og knuder, samtidig med at der ikke gøres noget forsøg på at udjævne forskellen mellem Torkels tale om følelser og så den omgivende, mere nøgterne tekst.

Med det tredje eksempel fra *Ravnkels saga* skal der stilles skarpt på kapitlen 11, centralscenen på gården Adelbol, dér hvor Sam vælger at afstå fra den hævn, han er kommet for, og skåner sin fjendes liv. Brodersens oversættelse udgår her fra den almindeligst anvendte, såkaldte B-version, repræsenteret i håndskriftet AM 156 fol. fra ca. 1650:

Sámr svarar: »Tvá kosti geri ek þér, Hrafnkell, sá annarr, at þik skal leiða ór garði brott ok þá menn, sem mér líkar, ok vera drepinn. En með því at þú átt ómegð mikla fyrir at sjá, þá vil ek þess unna þér, at þú sjáir þar fyrir. Ok ef þú villt líf þiggja, þá far þú af Aðalbóli með allt lið þitt ok haf þá eina fémuni, er ek skep þér, ok mun þat harðla lítit, en ek skal taka staðfestu þína ok mannaforráð allt. Skaltu aldri tilkall veita né þínir erfingjar. Hvergi skaltu nær vera en fyrir austan Fljótsdalshérað, ok máttu nú eiga handsöl við mik, ef þú villt þenna upp taka.«

Eller på dansk (1967):

Sam svarer da: »To vilkår giver jeg dig at vælge imellem, Ravnkel. Det ene er, at du og de mænd, som jeg bestemmer, skal føres bort fra gården og dræbes; men da du har mange at forsørge, vil jeg forunde dig at sørge for dem. Og hvis du vil beholde dit liv, da skal du drage bort fra Adelbol med alle dine folk og de ejendele, som jeg bestemmer, og det bliver ikke mange, og jeg vil overtage din gård og dit godedømme. Hverken du eller dine arvinger skal nogen sinde kunne gøre krav derpå. Det skal ikke være dig tilladt at bo nærmere end øst for Fljotsdalsfjeldsletten. Hvis du vælger dette vilkår, må du give mig håndslag derpå.« (s. 32)

Her virker det arkaiserende præg umiskendeligt: *forunde dig*, to gange *derpå* og formlen *være dig tilladt*. Men oversættelsen er heller ikke særlig

præcis, når verbet *bestemmer* bruges om helt forskellige forhold, nemlig først om, hvad Sam synes, og senere om, hvad han vil lade Ravnkel drage bort med.

I Springborgs nyoversættelse, baseret på håndskriftet AM 551 c 4to fra ca. 1630–40, som antages at gengive sagaen i en mere oprindelig form, skifter Sams skæbnesvangre tale fra omtale i 3. person til tiltale i 2. person. Derved får den i sin optakt et mere officielt juridisk præg, henvendt som den også er til alle de omkringstående:

Sam svarer: »Jeg giver Ravnkel to muligheder. Den første er, at han skal føres væk fra gården sammen med de mænd, jeg udpeger, og slås ihjel. Men fordi han har mange at forsørge, vil jeg tilstå ham, at han får lov at tage sig af dem. Og hvis han vil tage imod livet, skal han forlade Adelbol med sine nærmeste pårørende og kun medbringe de ejendele, jeg tildeler ham, mens jeg overtager hans gård og al hans myndighed. Hverken du, Ravnkel, eller dine arvinger kan nogensinde gøre krav gældende på den, og du må ikke bosætte dig nærmere end øst for Flodsdalsherred. Du kan give mig håndslag på det nu, hvis du vælger denne mulighed.« (s. 318)

Denne oversættelse er dels præcis i forhold til den valgte version af sagaen, dels formet i et smidigt og effektivt dansk. Man kunne måske diskutere glosen *myndighed* over for ordet *godedømme*, som Brodersen vælger, men originalen har i begge tilfælde det

breddt dækkende ord *mannaforráð*.

Det fjerde og sidste sammenligningseksempel fra *Ravnkels saga* skal tages fra kapitel 14, hvor Sams bror Øjvind, som ingen personlig andel har i stridighederne, er kommet hjem fra Konstantinopel og bliver forfulgt af Ravnkel og dennes mænd. Her skal kun et enkelt vigtigt afsnit drøftes:

Eyvindr sagðist eigi mundu brátt undan ríða, »því at ek veit eigi, hverir þessir eru. Myndi þat mörgum manni hlægiligt þykkja, ef ek renn at öllu öreyndu.«

Brodersen gengiver denne passage beundringsværdigt ækvivalerende og for så vidt overraskende moderne; f.eks. udelader han behændigt et at:

Øjvind sagde, at han ikke ville ride af vejen, »jeg ved jo ikke engang, hvem det er, og mange vil synes, det er latterligt, at jeg løber min vej uden at vide, hvad jeg løber for.« (s. 39)

Springborgs oversættelse er blevet endnu mere kort og økonomisk knap, og den undlader at fortolke unødigt på den sidste ledsætning:

Ejvind sagde, at han ikke ville ride sin vej, »for jeg ved ikke, hvem de er. Mange ville finde det latterligt, hvis jeg stikker af uden at have fået vished.« (s. 322)

Pludselig kan man nu se, hvordan oversættelsen fra 1967 tilføjer et »jo«, om-digter et *ef* eller »hvis« til et »at« og lader replikken slutte med en forklaring i stedet for en så vidt muligt ord-

ret gengivelse. Omvendt er nyoversættelsen fra 2014 på netop dette sted tæt på at virke forbilledlig i sin respekt for fremmedheden hos forlæggeren og den mentale distance til dette.

Ret skal være ret

Personligt har jeg altid vældig godt kunnet lide Chr. N. Brodersens oversættelse fra 1967 af *Ravnkel Frøjs-godes saga*, og jeg har gennem årene brugt den i min undervisning så ofte at »trane-klassikeren« i dag kun hænger sammen takket være et par elastikker. Men genseynet og den nærmere granskning har vist, at tonefaldet nok er gået hen og blevet en kende for højtideligt, sammenlignet på den ene side med kilde-teksten, på den anden side med Springborgs nyoversættelse. Det er mit eget indtryk, at Springborg i forbindelse med *Ravnkels saga* har løst sin opgave med filologisk videnskab og finsans for formidlingskunst. Begge oversættelser demonstrerer dog, hvor smukt og præcist det faktisk er muligt at transformere norrøn middelalderliteratur til dansk, hvis oversætteren er i besiddelse af de fornødne faglige kompetencer og derudover er udrustet med stilsans og poetisk fornemmelse.

Erik Skyum-Nielsen, lektor,
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Artiklen bygger på et oplæg ved fejrdagen af Peter Springborgs 80-årsdag 26. januar 2018 på Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet.

L	o	A
		f
o	r	H
d	d	o
		l
r		g
e		e
		r
t		J
		u
t		u
		l
e		

For nogle måneder siden begyndte jeg at lægge mærke til »lodrette ord« og undre mig over dem. Hvorfor støder man en gang imellem på ord der er skrevet ovenfra og ned – men netop kun en ret sjælden gang imellem? Hvorfor er tekster i vores del af verden næsten altid skrevet fra venstre til højre?

Bustrofedon

I skriftens barndom var læseretningen endnu ikke lagt fast. På en del runesten er teksten eksempelvis skrevet i lodrette tekstlinjer som skiftevis skal læses nedefra og oppefra (se figur 1). Skiftende læseretning kaldes bustrofedon og kendes også fra de ældste græske og latinske indskrifter. Det mærkelige ord er af græsk oprindelse og er dannet af *bous* »okse« og *strophē* »vending«, og bustrofedon vil netop

sige at man læser som en okse bevægede sig ved pløjning i gamle dage – i dag ville vi måske nærmere tale om plæneklipperlæsning.

Man kan mene at det egentlig var meget praktisk at skrive tekster på den måde frem for at begynde hver ny linje i venstre side som vi gør i dag – men måske var fordelene størst for den der skrev. For læsere har det vist sig at ordene bliver lettere at genkende når de altid vender den samme vej, og denne fordel opvejer besværet med at flytte blikket ved linjebud.

De enkelte bogstavers orientering har heller ikke altid ligget fast. Eksempelvis kunne buerne i et B vende mod venstre eller højre afhængig af læse-

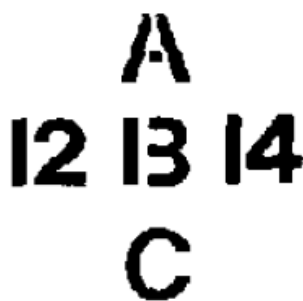

Figur 1. Kolind-stenen (if. *lex.dk* dateret til perioden 970–1020 e.Kr.) er et eksempel på runer skrevet i bustrofedon. Foto: Nationalmuseet (fotograf: Erik Moltke).

retningen i den enkelte linje i en bus-trofedontekst. At bogstaverne i dag vender i en fast retning, er noget som mange begynderlæsere har deres hyr med at forstå, hvilket ikke er så underligt. Som Carsten Elbro bemærker i sin bog *Læsning og læseundervisning* (2014), er en kop jo en kop uanset om hanken vender mod venstre eller højre, så for begynderen er det ikke spor logisk at et *b* holder op med at være et *b* og bliver til et *d* når man spejlvender det. Derimod er det vist meget sjældent at op-ned-retningen giver problemer, sådan at *b* forveksles med *p*.

Roterede bogstaver og ord

Psykologiske eksperimenter har vist at genkendelsen af enkeltstående tal og bogstaver er meget robust. Eksempelvis fandt et studie at et *B* blev genkendt næsten lige så hurtigt som normalt selv om det blev vist roteret eller endda vendt helt på hovedet. Det samme gjaldt når præcis den samme visuelle form blev præsenteret i en sammenhæng hvor den blev opfattet som tallet 13 – se figur 2. Nu tog genkendelsen noget længere tid end når formen blev præsenteret som bogstavet *B*, men effekten af at rotere tallet var stadig kun ganske lille. Derimod havde deltagerne meget sværere ved at identificere roterede udgaver af tallet 13 når også tallet 31 indgik i eksperimentet. Årsagen var formentlig at man nu også skulle holde styr på RÆKKEFØLGEN af tallene 1 og 3. Men bliver nemt i tvivl om det man ser, er spejlvendte udgaver af tallene 1 og 3, eller om det er tallet 31 der som helhed er roteret.

Figur 2. Fra Koriart & Norman »Why is word recognition impaired by disorientation while the identification of single letters is not?« (1989).

Når det man skal genkende, er hele ord, er det ikke blot vigtigt at genkende de enkelte bogstaver, men også at holde styr på deres RÆKKEFØLGE. Det er formentlig grunden til at læsningen i høj grad forstyrres hvis ordene i en tekst vendes på hovedet. Hvis du har lyst, kan du, kære læser, straks forvise dig om dette. Prøv blot at vende bladet 180 grader og at læse resten af denne artikel på den måde!

Vi kan altså konstatere at der er en tydelig forskel på bogstaver og ord. Bogstaver er så velkendte former at trænede læsere kan genkende dem hurtigt og sikkert uanset hvordan de vender – dog med undtagelse af de visuelt nærtbeslægtede små bogstaver *b*, *d*, *p* og *q*. Derimod er det umiddelbart svært at læse ord der vender forkert. I nogle tilfælde kan det godt betale sig at opøve denne færdighed. Hvis man er lærer, kan det være vældig praktisk at kunne følge med når man sidder over for en elev der læser højt. Og jeg har ladet mig fortælle at

der er journalister som drager stor nytte af at kunne orientere sig i de tekster som deres interviewofre har liggende fremme på skrivebordet. Men for de fleste af os er det en væsentlig hæmsko hvis ordene vises på en anden måde end vi er vant til.

Derfor er det måske ikke så overraskende at bustrofedon for længst er gået af mode (allerede den store Jellingsten fra ca. 965 e.Kr. havde vandrette linjer med fast læseretning). Og når aviser og blade trykker tekst der er

vendt på hovedet, er det jo netop for at gøre den svær at læse – fx løsninger på quiz-spørgsmål (jf. s. 8 i dette nummer af *Mål og Mæle*). Det overraskende er måske i virkeligheden at vandret tekst ikke er helt enerådende? For som jeg bemærkede i starten af artiklen, støder man jo faktisk af og til på LODRETTE ORD.

Typen af lodrette ord

Man kan skelne mellem to slags lodrette ord. For det første kan der være tale

Figur 3. Eksempler på 90 grader roteret tekst. Det er karakteristisk at vandret tekst ofte fastholdes når en bogryg er bred nok.

om almindelige ord (der læses fra venstre mod højre) som er roteret 90 grader, sådan som man ser det på de fleste bogrygge. I Danmark roterer vi teksten MED uret så den læses oppefra og ned, hvorimod man i Tyskland oftest roterer den MOD uret så den læses nedefra og op. Dette betyder at jeg aldrig kan bestemme mig for hvilken vej jeg skal vende de få tyske bøger i min bogreol. Man støder også af og til på skilte med 90-grader-roteret tekst – se figur 3 s. 19.

For det andet kan lodrette ord bestå af opretstående bogstaver placeret oven over hinanden – såkaldt *stabled tekst*. Dette tekstformat ses især på skilte, hvor ordet *hotel*, så vidt jeg kan skønne, er en suveræn topscorer – se figur 4. På engelsk er jeg stødt på betegnelsen *marquee* som formentlig

skyldes at stabled tekst ofte forekommer på skilte i forbindelse med balda- kiner («*marquees*») foran teatre og hoteller. Under et nyligt besøg i Luxembourg stødt jeg også på en del ord i stabled format der var malet på vejen – se figur 5.

Vanskelighederne ved lodret læsning

Når lodrette ord forekommer, er det givetvis oftest af praktiske grunde – fordi den plads der er til rådighed, ikke tillader almindelig vandret skrift. Men hvis vi som læsere faktisk godt kan læse lodret, hvorfor gør vi det så ikke meget oftere?

Det er der en ret indlysende forklaring på, nemlig at selv om vi godt kan læse lodret, så går det meget langsommere end når vi læser vandret. I

Figur 4. Eksempler på stabled tekst i det offentlige rum.

Figur 5. Stabled tekst – i vandret format.

en amerikansk undersøgelse målte man at vandret tekst læses cirka dobbelt så hurtigt som lodret tekst. Undersøgelsen fandt også at stabled tekst var vanskeligere at læse end roteret tekst (kilde: Yu m.fl., »Comparing reading speed for horizontal and vertical English text«, 2010). På denne baggrund er det måske forståeligt nok at lodret tekst kun bruges når der er særlige praktiske omstændigheder der taler for det, og at det næsten kun er korte ord som *hotel* der præsenteres i det stablede format.

Men hvorfor er det egentlig så svært at læse lodrette ord når vi som læsere sagtens kan genkende de enkelte bogstaver? Jeg har tre bud på forklaringer

– men jeg vil ikke udelukke at der kan være flere.

Forklaring nr. 1 er at konteksten hjælper os med at identificere de enkelte bogstaver i et ord. Prøv bare at se tilbage på figur 2. Tegnet placeret mellem A og C opfattes umiddelbart som et B, mens tegnet mellem 12 og 14 opfattes som 13. Lidt på samme måde hjælper nabobogstaverne læseren med at identificere bogstaverne. I de fleste ord giver konsonantbogstaverne for eksempel så meget kontekststøtte at vi kan læse ordene selv om alle vokalbogstaverne erstattes med x – prxv sxlv! Denne kontekststøtte forringes når bogstaverne placeres i det uvante stablede format, sådan at det bliver svære-

re at inddrage nabobogstaverne.

Særlig svært bliver det måske når bogstavpar der udgør funktionelle enheder, brydes op. I ordet *chok* udgør *ch* eksempelvis en funktionel enhed fordi de to bogstaver tilsammen kun repræsenterer en enkelt lyd i udtalen. Fænomenet kan også opleves når forældre bruger det trick at stave ord når de vil kommunikere bag om ryggen på deres børn. Jeg har selv oplevet at blive sat helt af da jeg blev spurgt om børnene måtte få c-h-o-k-o-p-o-p-s til morgenmad.

Forklaring nr. 2 er at de små bogstaver har over- og underlængder i forhold til den såkaldte x-højde (dvs. højden af det lille bogstav x). Disse informationer er med til at gøre små bogstaver mere læsbare end store bogstaver, som har konstant højde. Når ord vises i stablet tekstformat, ryger referencen til skriftens grundlinje, og det er givetvis

Figur 6. I en japansk tekst i det traditionelle stablede format er der her inkorporeret latinske bogstaver i roteret format. Eksemplet er fra en artikel af Hidemichi Ōta i *Historical Journal of Japan*, 1959.

grunden til at ord i stablet format stort set altid er skrevet med store bogstaver.

Forklaring nr. 3 er måske den vigtigste: synsfeltet. Når vi læser ord vandret, kan vi opfatte omkring ti bogstaver ad gangen. (Sjovt nok er opmærksomhedsfeltet højreskævt, sådan at vi opfatter flere bogstaver til højre for fiksationspunktet end til venstre, og denne skævhed er bestemt af læsere retningen. I skriftsystemer der læses fra højre mod venstre, går skævheden i den modsatte retning). Ved læsning i lodrette formater er synsfeltet ifølge den nævnte undersøgelse af Yu og kolleger mere begrænset, sådan at man kun kan genkende cirka halvt så mange bogstaver ad gangen som ved vandret læsning. Det betyder at man ved lodret læsning er nødt til at flytte øjnene hyppigere, hvilket nedsætter læsehastigheden.

Det længste lodrette ord?

Det er dog ikke utænkeligt at man kan opøve sine færdigheder i lodret læsning, ligesom man kan lære sig at læse tekst der vender på hovedet. Japanske og kinesiske tekster har traditionelt været skrevet oppefra og ned (og fra højre mod venstre), så det er ikke sådan at det lodrette format slet ikke kan fungere. Jeg kan hverken japansk eller kinesisk, men mistænker dog at det spiller en rolle for læsbarheden at tegnene repræsenterer hele stavelser, og at de passer i et kvadratisk format, hvor vores bogstaver ofte er høje og smalle. Figur 6 er et eksempel på en japansk tekst (i stablet format) der in-

korporerer tekst med latinske bogstaver (i roteret format).

Af de grunde jeg har nævnt ovenfor, tror jeg ikke man med latinske bogstaver vil kunne opnå samme læsehastighed ved lodret tekst som ved almindelig vandret tekst – i hvert fald ikke når det gælder det stablede format. Men hvis der nu var nogle flere lodrette ord i det offentlige rum (for slet ikke at tale om private hjem), ville vi måske i nogen grad kunne vænne os til formatet. Hvor går mon grænsen for hvor lange ord vi kan klare at læse i det stablede format?

Det længste ord jeg indtil videre er stødt på, er *Dybbølsbro* (en københavnsk S-togsstation) – se figur 7. Med sine ti bogstaver oplever jeg dette ord som pænt svært at læse lodret. For turister der ikke kender stedsnavnet i forvejen, må det være endnu vanskeligere. Så måske går grænsen for lodret læsning ved *Dybbølsbro*? Findes der mon andre steder i Danmark eksempler på lodrette ord med flere end ti bogstaver? Hvis nogen påstår at det gør der, vil jeg umiddelbart tro at der er tale om en lodret løgn!

*Holger Juul,
lektor ved Center for Læseforskning,
Københavns Universitet*

Mål og Mæles læsere opfordres til at sende mig eksempler på lange lodrette ord. Skriv til juul@hum.ku.dk – og husk at vedhæfte billedokumentation!

Figur 7. Danmarks længste lodrette ord?

■ *Velkommen i Mål og Mæle!*

Spørgende gradsadverbier i meningsløs kvantitativ journalistspørgeteknik

Når nogen stiller et kvantitativt spørgsmål, det vil sige, at de spørger ved hjælp af et interrogativt gradsadverbium, så forventer man, at de er interesseret i at få et præcist skaleret svar, om muligt, fx:

1a »Hvor meget koster det her smartwatch?« – »Det står til 1995,-«.

og ikke:

1b *»Meget!/Rigtig meget!/Det er billigt!«.

Sidstnævnte hypotetiske muligheder uden nogen form for præciserende tilføjelse ville skabe en underlig og forvirrende situation i forretningen.

Spørgsmålet og svaret i dialog 1a er den pragmatisk »normale« måde at anvende gradsadverbiet på.

I journalistik findes der imidlertid en anderledes og særlig spørgeteknik – vi kan forkorte den MKJ efter rubrikken herover – der består i, at en interviewer åbner ballet for en ekspert eller anden interessant eller relevant person i forhold til en sag ved at stille vedkommende et tilsyneladende reelt, men i praksis retorisk spørgsmål, der egentlig fortjener prædikatet »pseudo-spørgsmål«. For selv om journalisten

synes at prøve at forøge vores graduelle viden på et eller andet område, er det i virkeligheden blot et camoufleret klarsignal til åben mikrofon. Journalisten forventer ingen gradsangivelse som svar. Her er to eksempler:

- 1 »Hvor svært bliver det for SAS at overleve?« (P1, 8. juni 2022)
- 2 »Hvor alvorligt er det her?« (om Trumps medtagelse af tophemmelige dokumenter fra Det Hvide Hus) (P1, 2022)

Man kunne lige så godt have sagt »Ordet er dit!«. Det ville endda spare os modtagere for et præcis lige så ligegyldigt svar, som interviewofferet nærmest er tvunget ud i, fx:

- 3 »Hvor glad og hvor stolt er du? – Jeg er meget, meget stolt!« (P1, 8. juni 2022)

Hvad forventer spørgeren mon at få ud af sit spørgsmål? Det er forbavsende, så loyalt den interviewede går ind på det, selv om det er umuligt at svare meningsfyldt på.

Endnu mere problematisk er det tomgangsprægede spørgsmål i forbindelse med meget alvorlige emner:

- 4 »Hvor opsigtsvækkende vil du sige, at den rapport er?« (om uighurerens forhold i Kina) – »Den er meget, meget opsigtsvækkende« (P1, Radioavisen, 1. september 2022)

Det havde for alvor været opsigtsvækkende, hvis den adspurgte havde talt opsigtsvækkelsen ned. Så havde hun »brudt kontrakten« med journalisten, der forventer sin historie. Det er symptomatisk, at begge interviewede vælger at duplikere deres adverbium (*meget, meget*). De fornemmer tilsyneladende, at journalisten fisker efter sensation. Så to gange benævnelse af forstærkerleddet er formentlig et forsøg på at tilfredsstille dette ønske ordikonisk.

Journalisten forbryder sig med sit spørgsmål imod tre grundlæggende professionelle dyder: (1) Hun lægger ordene i munden på interviewofret; (2) hun beder den interviewede sætte et mål på noget, der ikke er skalerbart med de eksisterende målestokke og sætter hende dermed i forlegenhed; (3) der skabes en pinlig ikke-kommunikation, der spilder den egentlige modtagers (lytternes) tid og er kilde til irritation. I en så tidsmæssigt stramt redigeret genre som fx en radioavis er, burde der gås direkte til stålet, uden omsvøb.

En gang imellem er nogle interviewofre lidt mere sofistikerede og får formuleret en anelse friere svar, der dog i bund og grund ikke fjerner sig fra det snærende og vage spørgsmål:

- 5 »Hvor meget kraft er der bag ønsket om en undskyldning i Congo?«

– »Det er et ret stort ønske« (P1, 8. juni 2022)

Svarets vaghed (tydeligt markeret med ret) er en indikator for spørgsmålets manglende funktionalitet. I et andet eksempel spidder svaret indirekte spørgsmålet ved blot at kaste adjektivet tilbage til journalisten i dets nøgne form, uden et modificerende adverbium:

- 6 »Hvor akut er det her?« (om behov for yderligere midler til psykiatrien) – »Jamen, det er akut!« (P1, 1. september 2022)

Nu er det også en overlæg i psykiatri og bestyrelsesmedlem i Dansk Psykiatrisk Selskab, der bliver spurgt. Hans interesse i sagen er klar nok. Så ingen overraskelser (eller information) her.

Et andet eksempel på denne type er:

- 7 »Hvor usædvanligt er det her? (om Putins manglende tilstedeværelse ved og nedtoning af Gorbatsjovs, hans forgængers, død og begravelse) – »Det er usædvanligt« (P1, 3. september 2022)

Jeg er ikke den første, der beskriver fænomenet. Allerede omkring 2010 var der inden for journalistfagets eget miljø to forskellige skribenter, der med et par års mellemrum tog fat i kravebenet på i hvert fald dele af det, nemlig henholdsvis den garvede journalist Lasse Jensen, og Lars Bjerg, lektor ved Journalisthøjskolen. De skriver med hvert sit fokus. Jensen om den konstruerede

dialog mellem studieværten i tv og reporteren ude i marken, som formodes at have lokalkendskab, øjenvidne-status og overblik. Han refererer til et andet autentisk MKJ (med mine rettelser, KF):

Ugens bedste svar på endnu et dumt spørgsmål stillet af en studievært blev givet af TV 2's cykelekspert, Henrik Jul Hansen. Han stod i Herning under optakten til Giro d'Italia og blev spurgt:

- 8 »Hvor stort er det her?«, og svarede lakonisk: »Jeg har ikke taget et målebånd med«.

Spørgsmålet var ikke specielt dumt, blot ugennem tænkt. Det lignede dermed hundreder af spørgsmål, som i moderne medietider skal stilles til live-reporteren på stedet. Det [...] har været en fast bestanddel af den elektroniske nyhedsformidling siden Ed Murrow og William L. Shirer opfandt den på CBS Radio i 1930'erne. (*Information*, 2012).

Bjerg fokuserer på udtrykket *hvor alvorligt er det her?*: »Nogen skulle tage at opfinde en skala, man kan måle alvor med. Så kunne vi nemlig få meningsfulde svar på mange (tv-)journalisters nye yndlingsspørgsmål: »Hvor alvorligt er det her?« Så kunne de kloge kilder svare: »En 17'er, vil jeg tro« (*Journalisten*, 2010).

De to iagttagere har begge fat i noget vigtigt og interessant. Fænomenet er dog mere omfattende, end Jen-

sen og Bjerg beskriver. For det første er det ikke begrænset til journalist-intern kommunikation; for det andet er det ikke alene ordet *alvorligt*, der anvendes i denne funktion; for det tredje er det faktisk lige så udbredt i radioen som i tv, endda på den »seriøse« P1, som jeg primært har brugt som kilde. Vi kan altså konstatere, at MKJ i dag er et relativt udbredt fænomen i medierne med forskellig leksikalisk udfyldning, trods de to mentorers rettidige kritik, der ikke ser ud til at være blevet opfanget af lauet.

Der er en anden grund til, at denne konstruktion og kommunikationsform bliver budt velkommen i *Mål og Mæles* gabestok: Den taler ned til læseren. For den forbryder sig også mod det gode princip *Show it, don't say it!* Vi har ikke brug for at få at vide, hvor sensationelt noget er. Det er journalistens opgave at formidle sensationen eller intensiteten. Præcis ligesom vi ikke ønsker eksplicit at få at vide (af primærafsenderen, gerne af andre peer-modtagere som et internt tip), at der med en tekst er tale om humor eller ironi. Eller at en film er spændende, eller at noget tøj er smart eller moderne. Eller at frugterne er flotte. Eller at en potentiel date er det, eller måske endda ligefrem sexet.

Der findes andre midler end eksplicit deklaration. Dem er vi nogle, der efterspørger.

KF

Runer og rumfart

Af Lisbeth M. Imer

Næste år – i 2023 – skal Danmarks eneste astronaut, Andreas Mogensen, ud på endnu en mission i rummet. Forberedelserne er naturligvis i fuld gang, og astronauten har nu også valgt et navn og et logo til missionen, hvori der indgår et par runer. Missionen bærer navnet *Huginn*, og logoet, skabt af ESAs grafiske designer, er holdt i rødt, hvidt og blå (figur 1). Det består af en flyvende ravn, hvis vinge er prydet med en silhuet af et danmarkskort. En hvid, bølgende streg går fra København og op i himlen – eller ud i rummet, om man vil – til de to vandrette streger, som forestiller rumstationens solpaneler samtidig med, at de er symbol på, at rumrejsen er Mogensens anden mission. En rundet blå streg under raven symboliserer Jorden, og foran ravnens bryst er placeret seks stjerner, som – når de forbindes med streger – ifølge ESA skulle ligne vikingesymbolet for »sikker rejse«.

Symbolikken er således skruet op på fuld styrke, og det meste giver rigtig god mening. *Huginn* (skrevet med ét *n* på dansk), som betyder »tanke«, var som bekendt den ene af Odins ravne, der blev sendt ud i verden for at bringe nyheder hjem, og navnet kunne ikke være mere velvalgt til en mission, hvor

målet netop er at skaffe ny viden. Derimod har det såkaldte vikingesymbol ikke rod i hverken historien eller mytologien, men er en nyskabelse og en alternativ måde at bruge historien på. For at forstå denne anderledes måde at bruge skrifthistorien og runerne på, må vi først kigge på bevægelsen *New Age*, inden for hvilken runerne har fået stadig stigende betydning.

New Age

I 1960'erne opstod *New Age* som et oprør mod samfundets traditionelle normer. *New Age* er en spiritualitet og en samlebetegnelse for terapiformer, (religiøse) forestillinger og metoder sammensat af tanker fra flere af verdens religioner med Østen som hovedleverandør samt elementer fra psykologi

Figur 1. *Huginn*-missionens logo. Illustration: ESA – European Space Agency.

og naturvidenskab. Der er fokus på en ny tidsalder (New Age) og en udvikling hen mod et jordisk paradys og en højere bevidsthed for det enkelte menneske. Centralt inden for New Age er individets spirituelle udvikling og en tro på, at det guddommelige findes i menneskets eget indre. En lang række terapiformer og alternative behandlingsformer knytter sig til bevægelsen og er målrettet mod det enkelte individ, såsom zoneterapi, akupunktur, krystalhealing, clairvoyance med meget mere. Mange af disse rækker ud over New Age og er blevet ret almindeligt forekommende i dagligdagen.

New Age består altså af et sammensurium af religion, åndelighed, psykologi og naturvidenskab, og man kan ikke definere én kilde, hvorfra alting udspringer. På samme måde er det, når man prøver at undersøge, hvordan runealfabetet har fået betydning inden for New Age. Det nytter i sagens natur ikke at gå til gamle, videnskabelige opslagsværker. Man må i stedet afsøge internettets krinkelkroge.

New Age og magiske tegn

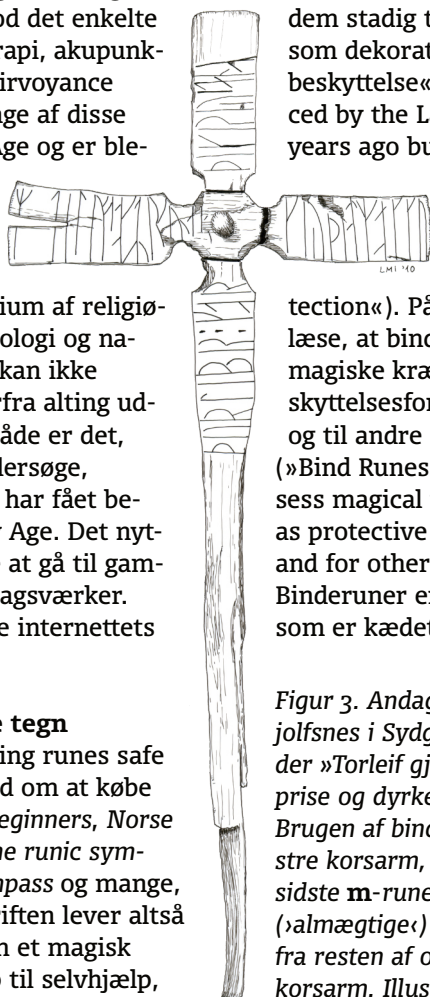
Hvis man googler »viking runes safe travels«, får man tilbud om at købe bøger som *Runes for beginners*, *Norse magic for beginners*, *The runic symbols: Your spiritual compass* og mange, mange andre. Runeskriften lever altså i bedste velgående som et magisk hjælpemiddel og hjælp til selvhjælp,

når man står over for forandringer i livet eller måske selv søger udvikling. En af bøgerne lover, at »runerne vil lede dig på den fysiske og spirituelle vej du rejser ad hver dag« (»the runes will guide you on the physical and spiritual path that you travel every day«). På én hjemmeside står der, at »Runerne blev erstattet af det latinske alfabet for over

1000 år siden, men man bruger dem stadig til særlige formål såsom dekoration, spådomskunst og beskyttelse« (»Runes were replaced by the Latin alphabet over 1000 years ago but their use has per-

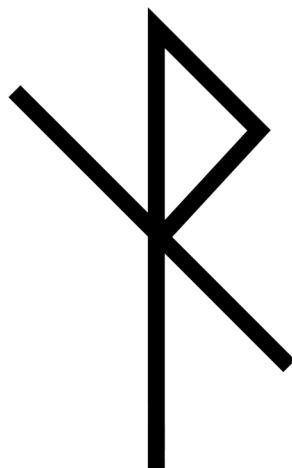
sisted for other specialised purposes such as decoration, divination and protection«).

På en anden kan man læse, at binderuner menes at have magiske kræfter og bruges som beskyttelsesformularer og spådomme og til andre spirituelle formål (»Bind Runes are believed to possess magical powers and are used as protective charms, divination and for other spiritual purposes«). Binderuner er to eller flere runer, som er kædet sammen enten ved at

Figur 3. Andagtskors af træ fra Herjolfsnes i Sydgrønland. Indskriften lyder »Torleif gjorde dette kors for at prise og dyrke den almægtige Gud.« Brugen af binderuner ses på den venstre korsarm, hvor i øvrigt også den sidste **m**-rune i ordet **olmokkum** (»almægtige«) er placeret – løsrevet fra resten af ordet, som står på højre korsarm. Illustration: Nationalmuseet.

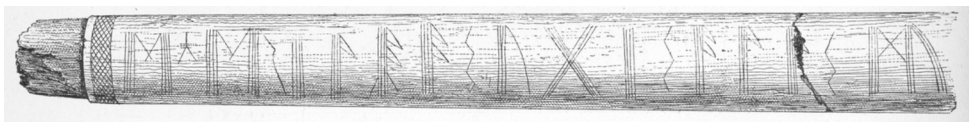
Figur 2. Tegningen viser binderunen – eller »the viking symbol« om man vil – som er anvendt i rummissionens logo. Heri bliver **r**- og **z**-runen bundet sammen ved hjælp af en fælles hovedstav. Illustration: Forfatteren og redaktionen.

dele en hovedstav eller en bistav. En runes hovedstav(e) er de(n) lodrette streg(er), og bistaven(e) er de(n) vandrette eller skrå streg(er). Desuden taler man om en bælg, når bistaven er rundet, fx har en **b**-rune to bælg (ß), en **r**-rune har både en bælg og en bistav (R). Og dernæst er der en præsentation af forskellige binderuner, som hver især skulle være lykkebringende (fx ved at sikre godt helbred, beskyttelse, energi) eller repræsenterer en eller anden god egenskab (fx mod eller styrke). Paradoksalt nok handler samtlige hjemmesider om runer fra den ældre futhark, dvs. jernalderens runealfabet (ca. 160–700 e.Kr.), selv om Google-søgningen indeholder ordet »viking«. I vikingetiden brugte man den yngre futhark (ca. 700–1050 e.Kr.).

Symbolet, som er brugt i den forestående missions logo, består af to binderuner, en **r**-rune R og en **z**-rune Y fra den ældre futhark, som deler den samme hovedstav samt den ene bistav (se figur 1). Det er helt klart hentet fra

New Age's brug af runer, hvor de forskellige hjemmesider præsenterer forskellige navne og egenskaber for de enkelte runer. Navnene er inspireret af det, vi kender fra jernalderens runealfabet, men kan være stavet forskelligt. Ét sted kan man læse, at de to runer udgør to ud af i alt seks runer, som har særlig forbindelse til rejse, nemlig **r**-runen, som den pågældende hjemmeside kalder *raido*, der symboliserer rejse, **z**-runen *aligz*, som symboliserer beskyttelse, **f**-runen *fehu*, som symboliserer frihed, **d**-runen *dagaz*, som symboliserer oplysning, **b**-runen *berkano*, som symboliserer ny begyndelse, og endelig **e**-runen *ehwaz*, som symboliserer at rejse for fornøjelsens

Figur 4. Spydskæftet fra Kragehul (Fyn), som dateres til slutningen af 400-tallet, har også indslag af binderuner i teksten. Illustration: Julius Magnus Petersen.

skyld. På andre hjemmesider har runerne lidt andre, men beslægtede egenskaber, og navnene kan været stavet anderledes. Et sted kan man læse, at **r**-runen er særligt knyttet til guden Tor, hvis hammer, Mjølner, som bekendt altid kom tilbage. Kombinationen af **r**- og **z**-runernes navne giver dermed tilsammen betydningen »sikker rejse«. Hver rune bliver altså i sig selv et symbolbærende element.

Runernes navne, binderuner og samstavsruner

Runernes navne på diverse hjemmesider har ganske vist rod i de navne, runerne havde i jernalderen – nogle er endda helt enslydende. Men betydningerne er i mange tilfælde fortolkninger af de navne, runerne fik tildelt i jernalderen. Fx betyder det urnordiske ord **dagaz* »dag«, og **d**-runen bliver så i moderne forestillinger symbolet på »lys, oplysning, opvågnen, bevidsthed og klarhed«.

I jernalderen blev runernes navne brugt som huskeregel for runeristerne. Princippet var ganske enkelt. Den indledende lyd i ordet angav runens lydværdi: **fehu* »kvæg, rigdom« stod for

/f/, **purisaz* »jætte, trolde« for /p/ (pustelyden som i ordet *thin* på engelsk), **dagaz* »dag« for /d/ osv. Kun i to tilfælde fraveg runerne dette princip, nemlig for **ŋ**-runen, som hed **Ingwaz*, og **z**-runen, som hed **algiz*, hvor runens lyd optræder i henholdsvis midten og i

Figur 5. Indskriften på den store runesten fra Hedeby lyder »Torulv, Svends hirdmand, rejste denne sten efter Erik, sin fælle, som døde, da drenge belejrede Hedeby. Men han var styrmand (skibshøvding), en såre god dreng.« Det er den sidste del af indskriften »Men han var styrmand« og »dreng«, som er skrevet med samstavsruner. Illustration: Nationalmuseet.

slutningen af navnet, præcis svarende til den plads, hvor runen ville være anvendelig. Disse lyde optrådte ikke i begyndelsen af noget urnordisk ord. Hver rune havde altså en lydværdi, og vi kender efter min mening ikke til sikre belæg for, at runerne desuden blev anvendt som symboler eller begreber. Måske kunne de i visse tilfælde også bruges til at tælle med, hvilket indskriften på den nu tabte Gummarp-runesten fra Blekinge kunne tyde på. Her lyder teksten »Hådulv satte tre stave, fff.« f-runen er som bekendt den første rune i futharken.

Binderuner kendes i særlig grad fra middelalderens runeindskrifter, hvor metoden bruges for at spare plads. Der er i kilderne flere eksempler på meget opfindsomme binderuner, når runeristeren har indset, at han/hun var ved at løbe tør for plads at skrive på (se figur 3 s. 28). I jernalderen er binderuner ret sjældne, men kendes fra spydskaftet fra Kragehul (se figur 4 s. 29) og på Undley-brakteaten (en guldmedaljon fra Suffolk i England). I alle tilfælde repræsenterer binderunerne de enkelte runers lydværdi og kan ikke opfattes som en sammenstillet symbolværdi.

Samstavsruner er en anden måde at knytte runer sammen på, og i modsætning til binderuner, som står på en vandret linje, er samstavsrunerne anbragt over og under hinanden på en lodret linje, som udgør hovedstaven. Ligesom for binderunerne repræsenterer de enkelte runer i en samstavsindskrift hver sin lyd. Fra Danmark kender vi kun til to indskrifter, som delvis er

skrevet med samstavsruner, og de er begge fra vikingetiden. Det er runestenene fra Sdr. Kirkeby på Falster samt en af runestenene fra Hedeby (se figur 5 s. 30 og figur 6 s. 32).

God rejse!

Efter denne korte gennemgang står det klart, at symbolet i rum-missionens logo nok er runer, men de har ikke meget med vikingetidens skriftbrug at gøre. Runerne og deres navne er hentet fra jernalderens runealfabet, og deres symbolladede brug hører til i de forestillinger, som er blevet til inden for New Age ca. 1000 år senere.

Vi ved ikke meget om, hvad en viking ville sige eller gøre for at sikre sig en god rejse. Måske ville han ofre et eller andet til Njord, hvis rejsen gik over havet, og det gjorde den ofte. Måske ville han påkalde guderne for at få dem til at beskytte skibet – lidt i stil med den måde, som nogle runeristere skrev en beskyttelsesformel på de runesten, hvor der står ›Lad Tor vie disse runer‹ som fx den ovenfor nævnte Sdr. Kirkeby-runesten. Og måske ville vikingens frænder hæve hånden til hilsen og sige *Far heill ok sæll!* ›Rejs trygt og godt!‹ (egtl.: »Rejs hel og salig/lykkelig«), og det kan jo blive de sidste ord for denne gang og mit ønske for Andreas Mogensen og hans nye mission. Skrevet med vikingetidens runer ville det se sådan ud:

𐀀𐀃𐀆𐀆 : *𐀃𐀆𐀆 : 𐀃𐀆𐀆 : 𐀃𐀃𐀆

Lisbeth M. Imer, seniorforsker,
Nationalmuseet

Sprogviden: I køkkenet

1. *Fedtegrever, leverpostej og svinekød* har alle delvist skiftet betegnelse i markedsføringen. Til hvad henholdsvis? Og ud fra hvilket motiv mon?
2. Fra hvilket sprog kommer vores ord *te*? Hvad med *chai*?
3. Hvilket ord gemmer sig bag *dør* i *dørslag*?
4. Hvilke bær hedder på svensk *smultron*?
5. Hvad var *cervelatpølse* oprindelig lavet af, og hvordan kan man se det?
6. Er eller har *paj* været en officielt accepteret dansk skrivevariant af *pie*?
7. Fra hvilket sprog kommer *avocado*, og hvad er ordets grundbetydning?
8. *Beskøjt, biscuit, bisquit, biscotto* og *tvebak* er alle variationer over samme tema. Hvilket?
9. Hvilke fødevarer gemmer sig i følgende navne: *Bethlehem, Marathon* og *Cicero*?
10. I amerikansk engelsk har det medbragte ord *corn* fået en ny betydning – hvilken og hvordan? Og fra hvilket sprog kommer det britiske ord for amerikansk *corn*?
11. Nogle drikker gerne deres *kaffe* med *sukker*. Hvilket sprog er ophav til begge ord?

Figur 6 (til s. 30). Indskriften på Sønner Kirkeby-stenen lyder »Sasser satte denne sten efter Asgot, sin bror, og han døde på Gotland. (Lad) Tor vie disse runer.« Det er Tor vie-formlen, der er skrevet med samstavsruner. Illustration: Nationalmuseet.

